

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SUN'IY INTELLEKT VA ANTROPOSENTRIK YONDASHUV

Robiya Narziyeva Sunnatillo qizi

O'zDJTU Sharq filologiyasi koreys yo'nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Jumayeva Umida Abdurahim qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikning insonni markazga qo'yuvchi yo'nalishi — antroposentrizm va hozirgi kundagi sun'iy intellekt (SI) o'rtasidagi bog'liqlik o'rganiladi. Mashina inson tilini tushunishi uchun nafaqat so'zlarni, balki insoniy tuyg'ularni ham his qilishi kerakligi o'zbek va rus adabiyoti misolida tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: inson omili, sun'iy intellekt, tilshunoslik, Alisher Navoiy, Aleksandr Pushkin, NLP, matn tahlili.

Abstract. This article explores the connection between anthropocentrism, a human-centered approach in linguistics, and modern artificial intelligence (AI). Using examples from Uzbek and Russian literature, it explains that for a machine to truly understand human language, it must perceive not only words but also human emotions and feelings.

Keywords: anthropocentrism, artificial intelligence, NLP, human factor, Uzbek literature, Russian classics, literary text analysis.

Аннотация. В данной статье исследуется связь между антропоцентризмом — направлением в лингвистике, ставящим человека в центр внимания, — и современным искусственным интеллектом (ИИ). На примерах узбекской и русской литературы объясняется, что для понимания человеческого языка машина должна воспринимать не только слова, но и человеческие чувства и эмоции.

Ключевые слова: антропоцентризм, искусственный интеллект, NLP, человеческий фактор, узбекская литература, русская классика, анализ художественного текста.

Kirish. Oddiy tilda aytganda, antroposentrizm — bu tilni inson bilan birga o'rganishdir. Avvallari tilshunoslar faqat grammatika va qoidalarni o'rganishgan bo'lsa, hozirgi kunda "Inson nima demoqchi?", "Uning kayfiyati qanday?" degan savollar muhim. Bu yo'nalishning asoschilaridan biri, akademik N. Mahmudov aytganidek, til insonning ko'zgusidir.

Asosiy qism. Hozirgi kunda biz foydalanadigan tarjimonlar yoki chat-botlar (masalan, ChatGPT) qanday ishlaydi? Ular tilni matematik ehtimolliklar asosida tahlil qiladi. D. Jurafsky va J. Martin o'zlarining mashhur kitobida tilni statistik modellashtirish haqida yozishgan. Ya'ni, kompyuter keyingi keladigan so'zni bashorat qiladi. Kompyuter so'zlarni bog'lay oladi, lekin ularning ichidagi "dard" va "hissiyot"ni tushunishi qiyin. Shu yerda bizga o'zbek va rus shoirlarining merosi yordam beradi.

Alisher Navoiy asarlarida "ko'ngil" so'zi shunchaki tana a'zosi emas, u butun bir olam. SI bu so'zni tahlil qilganda, Navoiy nazarda tutgan falsafiy ma'noni ilg'ashi kerak. Alisher Navoiy o'zining "Hayratul-abror" dostonida so'zning qudrati va uning inson hayotidagi o'rni haqida shunday yozadi:

So'z durki, nishon berur o'lukka jondin,
So'z durki, berur xabar ko'ngulga dindan.

Cho'lpān she'rlaridagi "erkinlik" va "uyg'onish" motivlari insonning ichki intilishlarini ko'rsatadi. "Shu o'rinda Cho'lpān she'riyatiga nazar tashlasak, uning har bir misrasida antroposentrik tamoyillarni ko'rishimiz mumkin. Masalan, shoirning 'Kishan' she'ridagi 'Kishan kiyma, bo'yin egma, ki, sen ham hur tug'ilgansen!' degan xitobi insonning tug'ma erkinligiga ishoradir. Badiiy matndagi bu kabi 'erkinlik' va 'uyg'onish' motivlari insonning ichki intilishlarini, uning ruhiy dunyosini aks ettiradi. Sun'iy intellekt matndagi 'kishan' so'zini lug'aviy ma'noda (zanjir) tushunsa-da, uning zamiridagi ruhiy asorat va Cho'lpān nazarda tutgan 'ichki ozodlik' kabi nozik, insoniy tushunchalarni idrok etishda antroposentrik yondashuvga muhtojlik sezadi."

Aleksandr Pushkin she'riyatidagi samimiylik va rus tilining jozibasi mashina tili uchun eng katta imtihondir. Chunki Pushkin she'ridagi bitta tinish belgisi ham katta ma'no yukiga ega bo'lishi mumkin. "Rus adabiyotining quyoshi A.S. Pushkin she'riyatidagi samimiylik va rus tilining jozibasi mashina tili uchun eng katta imtihondir. Masalan, shoirning mashhur 'Я помню чудное мгновенье...' she'ridagi bitta ikki nuqta (:) belgisi ham o'zida katta ma'no yukini, ya'ni lirik qahramonning cheksiz hayratini tashiydi. Sun'iy intellekt uchun bu shunchaki punktuatsiya qoidasi bo'lsa, antroposentrik yo'nalishda bu — qalb titrog'ining ifodasidir. Demak, SI matndagi so'zlarni bog'lay olsa-da, Pushkinona 'nafosat' va 'samimiylik' kabi tushunchalarni tushunishda baribir insoniy idrokka tayanadi."

Xulosa. Sun'iy intellekt — bu tilshunoslar uchun juda kuchli va zamonaviy instrumentdir. Ammo bu instrumentning qanday ishlashi va qanday natija berishi insonning tafakkuriga, uning adabiyot va san'atga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Kelajak tilshunosligi bu — quruq texnika emas, balki texnika va insoniy qalbning uyg'unligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 1987-2003.
2. Jurafsky D., Martin J.H. Speech and Language Processing. – Stanford University, 2023.
3. Mahmudov N. Tilning antroposentrik talqini. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012. – 120 b.
4. Manning C.D., Schütze H. Foundations of Statistical Natural Language Processing. – Cambridge: MIT Press, 1999.
5. Maslova V.A. Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. – Moskva: Flinta, 2011.
6. Pushkin A.S. Polnoe sobranie sochineniy. – Moskva: AN SSSR, 1937–1959.
7. Safarov Sh.S. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
8. Xudoyberganova D.S. Matnning antroposentrik tadqiqi. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2004. – 236 b.
9. Chomsky N. Language and Mind. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
10. Cho'lpān. Asarlar (Yana oldim sozimni). – Toshkent: Sharq, 1994. – 352 b.